

БЎЛАЖАК МУСИҚА ТАЪЛИМИ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИ ЧОЛҒУ ИЖРОЧИЛИГИ ОРҚАЛИ ЭСТЕТИК ТАФАККУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ПЕДАГОГИК МАЗМУНИ

Д.С.Самотова – ассистент ўқитувчи

Шароф Рашидов номидаги Самарқанд давлат университети

Таянч сўзлар: эстетика, дид, эстетик тафаккур, чолғу ижрочилиги, бўлажак мусиқа таълими ўқитувчилари, педагогика, таълим-тарбия.

Ключевые слова: эстетика, вкус, эстетическое мышление, инструментальное исполнительство, будущие учителя музыки, музыкального образования, педагогика, воспитание.

Key words: aesthetics, taste, aesthetic thinking, instrumental performance, future teachers of music education, pedagogy, education.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Маданият ва санъат соҳасини янада ривожлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-112-сон қарори [1] ҳамда мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларнинг қабул қилиниши олий таълим муассасалари олдида қатор муҳим вазифаларни қўяди ва педагогик кадрлар тайёрлаш масаласига давлат сиёсатининг устувор йўналиши сифатида эътибор қаратилаётганидан далолат беради.

Бугунги кунда жаҳонда таълимга ҳар томонлама ёндашув асосида битирувчиларнинг рақобатбардошлигини ошириш, бўлажак мусиқа таълими ўқитувчиларининг ижрочилик компетентлигини ривожлантириш орқали ижодий таълим жараёнини лойиҳалаштиришнинг замонавий методик таъминотини яратиш, бўлажак мусиқа таълими ўқитувчиларида касбий фаолият соҳаларига йўналтирилган эстетик тафаккурни ривожлантириш, шунингдек, олий таълимнинг таълим сифатини таъминлаш жараёнидаги ижтимоий ролини ошириш масалалари долзарб йўналишлардан бири сифатида тадқиқ этилмоқда. Шу маънода илғор хорижий тажрибалар асосида замонавий мусиқа таълими мазмунини чолғу ижрочилигига асосланган таълим муҳитини шакллантириш, ижрочилик услубларини амалиётга кенг татбиқ этиш асосида бўлажак мусиқа таълими ўқитувчиларини эстетик тафаккурини ривожлантириш муҳим ўрин тутди. Мусиқа таълими ўқитувчисидан билим тизимида қўшимча равишда нутқ ҳаракатларида шахсий фикр билдиришни, умумий ижтимоий ғояни – санъат ва маданиятлар мулоқотини амалга оширишга, уларнинг эстетик тафаккурини ривожлантиришга ҳисса қўшадиган мусикий чолғу асбоби ижрочилигига эга бўлишни талаб қилади.

Шу маънода Президентимизнинг “Маданият ва санъат соҳасини янада ривожлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-112 - сон қарорида белгиланган вазифаларни амалга оширишда ушбу тадқиқот ишининг амалга оширилиши муҳим восита сифатида хизмат қилади [1].

Ҳозирги кунда таълим тизимида рўй бераётган жиддий ўзгаришлар шароитида ёш авлоднинг эстетик тафаккурини ривожлантириш ва уни замонавий талаблар асосида такомиллаштириш долзарб масала бўлиб қолмоқда. Ёш авлодга мос бўлган замонавий миллий мусиқа намуналари етишмовчилигидан хавотирланиш тенденцияси, оммавий мусиқа санъатининг ёшларнинг маънавий онгига салбий таъсири, шунингдек, мусиқа санъатининг услубий турфа хилма-хиллиги ҳақидаги нотўғри тасаввурлар ёшларда эстетик тафаккурни шакллантиришда ўзига хос муаммоларни келтириб чиқаради.

Мусиқа дарслари жараёнида ўқувчиларнинг бадий-эстетик, ахлоқий, маънавий, ватанпарварлик руҳида тарбиялаш, шунингдек мусикий фаолиятнинг турли йўналишлари (хор, вокал ижрочилиги) орқали мусикий таълим самарадорлигини такомиллаштириш бўйича республикамизда анчагина илмий тадқиқот ишлари амалга оширилган.

Эстетика (юн. αἰσθητική - "ҳис", "туйғу") оламнинг ҳиссий қабул қилинишини тадқиқ этувчи фандир. Эстетика (юн. — ҳис қилувчи, ҳиссий тарбияга доир) — инсон билан дунё ўртасидаги қадрият

муносабатининг ўзига хос томонларини ва кишиларнинг бадий фаолияти соҳасини ўрганувчи фалсафий фан. "Эстетика" терминини немис файласуфи А.Баумгартен илмий муомалага киритган. Эстетика нафосат, дид, гўзаллик сингари категориялар билан иш кўради [4]. Улар орасида “Эстетик тафаккур” тушунчаси алоҳида ўрин эгаллайди.

Эстетик тафаккур муҳокамасида мавҳум тафаккур эмас, маънавий туйғулар, ёрқин ҳис-ҳаяжонлар биринчи ўринда туради. Эстетик тафаккур жараёнида, яъни бирор нарсанинг эстетик қийматини белгилашда инсоннинг ақлий ва ҳиссий салоҳиятлари биргаликда қатнашсада, ҳиссий мушоҳада асосий аҳамият касб этади. Ҳар кимнинг эстетик тафаккури ҳар хил бўлади. Шунинг учун ҳар бир кишининг эстетик тафаккурини гўзаллик ҳақидаги тушунчаси белгилайди. Эстетик тафаккур инсоннинг фақат муомала маданиятинигина эмас, жамиятдаги муайян маънавий даражасини, камолотини ҳам кўрсатади.

Инсон эстетик тафаккури туғма эмас. У тарбия орқали такомиллашиб ва тараққий этиб боради. Юксак ва соғлом эстетик дидга эга бўлиш кишининг ҳам маънавий, ҳам руҳий бойлигидан далолатдир. Эстетик тафаккури такомиллашган ва тарбия кўрган одамнинг маданий савияси юксак, ахлоқий қиёфаси гўзал, ақлий ва ҳиссий кечинмалари чуқурроқдир. Инсоннинг санъат асарига муносабати эстетик тафаккурда намоён бўлади. Эстетик тафаккур инсоннинг адабиёт ва санъат асарларини тушуниб етиш, баҳолай олиш ва улардан завқлана билиш салоҳиятини кўрсатади [3].

Эстетик тафаккурни шакллантириш ва ривожлантириш эстетик тарбиянинг вазифасидир бу эса албатта мусиқа тарбияси билан боғлиқ [2].

Бадий-эстетик тарбия, бадий-эстетик (мусикий) тафаккур тарбияси муаммоларига азал-азалдан жиддий эътибор бериб келинганлиги унинг инсонни маънавий, ахлоқий камолотини белгиловчи муҳим омил эканлиги санъатшуносликка, мусикашуносликка оид манбаларда қайд этилган. Бугунги кунда ҳам баркамол авлодни тарбиялашга йўналтирилган педагогик таълим тизимида эстетик тафаккурни ривожлантириш энг муҳим ва долзарб вазифалардан биридир.

Эстетиканинг тадқиқот объектлари ичида санъат алоҳида ўринни эгаллайди, у қадимдан то ҳозирги кунгача энг кўп тадқиқ этилган эстетик соҳа ҳисобланади. Эстетиканинг бу борада санъатшунослик фанларидан фарқи шундаки, у ўз объектига фалсафий назарий жиҳатдан ёндашади [5]. Эстетика санъатни санъаткор, санъат асари, санъат асарини идрок этувчи шахсдан иборат яхлит тизимда олиб ўрганади, барча санъат турлари учун зарур бўлган умумий қонун-қоидаларни ишлаб чиқади. Замонавий мусиқа ва педагогик фанларнинг эстетик тафаккурни ривожлантиришга йўналтирилган тадқиқотлар, психология нуқтаи назардан Л.С.Виготский, В.В.Медушевский, Е.В.Назайкинский, Б.М.Теплов каби олимлар томонидан, мусиқа педагогикаси нуқтаи назаридан, таққослаш услуби ва киёсий таҳлил услуби бўйича М.Л.Гродзенская, Б.Н.Шатская мусиқа ўқитиш назарияси ва услубиёти бўйича Э.Б.Абдуллинлар томонидан тадқиқ этилган.

Чолғу ижрочилиги машғулотларида талабаларнинг

эстетик тафаккурини ривожлантириш аввало уларнинг ижодий имкониятларини ўрганишни тақозо этади. Баркамол авлодни тарбиялаш жараёнида эстетик тафаккурини ривожлантириш, нафақат уларни нуктаи назарини, этиқодини, дунёқарашини шакллантиришга, балки уларнинг юқори даражадаги бадиий, эстетик тафаккурини ҳамда мусликий ижрочилигига йўналтирилган бўлиши керак.

Олий педагогик таълимда бўлажак мусика ўқитувчиларини мактаб мусика ўқитувчиси амалий фаолиятига тайёрлаш мусика санъатининг бир неча йўналишлари бўйича бўлажак кадрларда зарур компетенцияларни егаллашларини тақозо этади. Бир соатлик дарс жараёнидаги мусика машғулотини ўқитувчидан мусика назарияси, мусика тарихи, чолғу ижрочилиги, вокал ижрочилиги, дирижёрлик ва хор

билан ишлаш бўйича малакавий тайёргарликни талаб қилади. Табиийки, бу санъат йўналишлари бўйича етарли даражада зарур назарий ва амалий (чолғу асбобида чалиш, дирижёрлик қилиш, вокал – хор малакалари, хор билан ишлаш) билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштиришлари бир хил даражада бўлмайдилар.

Ушбу муаммони илмий тадқиқ этишда эстетика, мусика психологияси ва педагогика нуктаи назаридан қараганда эстетик тафаккурини оид соҳада тўпланган билимлар ўртасида муайян зиддият мавжудлиги, бошқа томондан ўқувчилар учун етарли даражада мусликий таълим йўналишлари мавжуд эмаслиги чолғу ижрочилиги машғулотларида ўқувчиларни эстетик тафаккурини ривожлантириш тизимини такомиллаштиришни талаб қилади.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори. 02.02.2022. йилдаги ПҚ-112-сон. (Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. 03.02.2022. 07/22/112/0099-сон).
2. Файзуллаев Е. Бўлажак мусика ўқитувчилари бадиий дидини шакллантиришда ўзбек мумтоз муслиқаси имкониятларидан фойдаланиш. -Т.: 2008.
3. Кудратов И. Талабаларни халқ кўшиқлари воситасида эстетик тарбиялаш. (Монография). -Т.: «Фан», 2009.
4. <https://qomus.info/encyclopedia/cat-e/estetika-uz/>
5. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Estetika>

РЕЗЮМЕ. Мақолада бўлажак мусика таълими ўқитувчиларининг эстетик тафаккурини чолғу ижрочилиги орқали ривожлантиришнинг таълимий-педагогик мазмунини очиқ берилган. Бўлажак мусика таълими ўқитувчиларининг эстетик тафаккурини ривожлантиришда чолғу ижрочилигининг аҳамияти ва педагогик жиҳатлари кўрсатиб берилган.

РЕЗЮМЕ. В статье рассмотрено организационно-педагогическое содержание развития эстетического мышления будущих педагогов музыкального образования через инструментальное исполнительство. Показаны значение и педагогические аспекты инструментального исполнительства в развитии эстетического мышления будущих педагогов музыкального образования.

SUMMARY. The article reveals the organizational and pedagogical content of the development of aesthetic thinking of future teachers of music education through instrumental performance. The significance and pedagogical aspects of instrumental performance are shown in the development of aesthetic thinking of future teachers of music education.

PIRLS XALÍQARALÍQ BAĞDARLAMA TALAPLARÍ TIYKARÍNDÁ BASLAWÍSH KLASS OQÍWSHÍLARÍNÍN KOMMUNIKATIVLIK KOMPETENCIYALARÍN QÁLIPESTIRIW

B.K.Utemuratov – filologiya ilmlerinin kandidati, docent

Qaraqalpaстан Respublikası pedagoglardı jańa metodikalarga úyretiw milliy orayı

Tayanch soʻzlar: PIRLS xalqaro tadqiqot, oʻquvchi, oʻqituvchi, kompetensiya, kommunikatsiya, kommunikativlik, metod, mantiqiy fikrlash, mulqot, sinf.

Ключевые слова: PIRLS International Research, ученик, учитель, компетентность, коммуникация, коммуникативность, метод, логическое мышление, общение, класс.

Key words: PIRLS International Research, student, teacher, competence, communication, communicativeness, method, logical thinking, communication, class.

Ўзбекстан Республикаси Президентининг 2018-йил 5-сентябрдаги «Халқ билимлendiriwin басқарıw sistemasın jetilistiriw boyınsha qosımsha is-ilajlar haqqında»ǵı PF-5538-санlı Пáрманı [1] tiykarında Bilimlendiriw sıpatın qadaǵalaw mámleketlik inspekiyası hám Халқ билимлendiriw ministrligine oqıwshılardıń bilim dárejesin bahalaw boyınsha халқаралıq baǵdarlamalar hám izertlewlerde (PISA, TIMSS, PIRLS) ulıwma bilimlendiriw mektep oqıwshılarınıń qatnasıwın shólkemlestiriw wazıypaları júkletilgen.

PIRLS – bul hár qıylı tálim sistemasına iye bolǵan dúnya mámleketlerinde oqıwshılardıń teksti oqıwı hám túsinıwı boyınsha monitoring alıp barıladı. Dúnya mámleketlerdegi baslawish klass oqıwshılarınıń oqıw sıpatı hám teksti túsinıw dárejesin, sonday-aq, hár qıylı mámleketlerdiń bilimlendiriw sistemasındaǵı ózgerislerdi salıstırıw hám kórsetiw múmkinshiliklerin beriwshi халқаралıq izertlew bolıp esaplanadı.

PIRLS izertlewleri kóleminde túrli bilimlendiriw sistemasına iye bolǵan mámleketlerdiń 4-klass pıtkeriwshileriniń oqıw sıpatın hám oqılǵan teksti túsinıw dárejesi úyreniledi. Bul izertlewlerge 4-klass oqıwshılarınıń tańlap alınıwı sonnan ibarat, tiykarınan oqıwdıń tórtinshi jılında oqıwshılar oqıwdıń joqarı dárejesine iye boladı. Oqıwshılardıń keyingi tálimde bilimdi iyelew qábiletin qalıplestiriw hám sol arqalı házirgi zamánǵa tabıshı iykemlesiwine járdem beredi.

Коммуникативлик компетентлик – қарım-qatnas jasaw, basqalar menen tez hám anıq isshen hám doslıq baylanıs ornata alıw, kommunikaciya, qarım-qatnas haqqında jaqsı túsinikke iye bolıw hám bilimlerin ámelde qollana alıw kónlikpeleri bolıp tabıladı. Kommunikativlik kompetentlik qarım-qatnas

nátıyeliligi: til arqalı qarım-qatnas, sóylesiw qábileti hám qarım-qatnas shenberi, maqsetleri hám jaǵdaylarına tuwrı keletuǵın sóylesiwge haqıyqıy tayarlıq sıpatında belgilenip, tómendegilerdi óz ishine aladı:

- til normaların biliw, funkciional túrde qollana alıw;

- til kónlikpeleri hám tájiriybeleri;

- jeke kommunikativlik kónlikpeler: jaǵdayǵa sáykes til normasın tańlaw, kim menen, qashan hám qay maqsette sóylesip atırǵanımdı esapqa alǵan halda til arqalı qarım-qatnas jasaw, sóylesiw, gúrrinlesiw tájiriybeleri.

PIRLS izertlew barısında sabaqta oqıwshılar tárepinen en kóp qollanılatuǵın oqıwdıń tómendegi eki túri úyreniledi:

1. Ádebiy kitapqumarlıq uqıplılıǵın iyelew maqsetindegi oqıw.

2. Mazmundı túsinıw hám ámelde paydalanıw maqsetindegi oqıw.

Коммуникативлик компетenciya – bul tildi, onıń fonetikasın, leksikasın, grammatikasın, stilistikasın, til mádeniyatın, usı til quralları adamnıń sociallıq, kásiplik, mádeniy mütájlikleri shegarasındaǵı til mexanizmlerin - sóylew, esitip, túsinip alıw, oqıw, jazıp biliwdi anlatıwshı termin bolıp tabıladı. Kommunikativlik kompetenciyaǵa tábiy sózlik iskerligi hám arawlı oqıw nátıyesinde iye bolıw múmkin. Kórkem hám ilimiy tekstlerdi PIRLS talapları tiykarında oqıw arqalı oqıwshılarda kommunikativlik kompetenciya qalıplestedi. Kórkem hám ilimiy tekstlerdi oqıwda, oqıw kónlikpeleriniń tómendegi tórt toparı bahalanadı:

1. Anıq kóriniste berilgen maǵlıwmattı taba alıw.

2. Juwmaqlawlardı qalıplestiriw.

3. Maǵlıwmatlardı ulıwmalasıra alıw.